

MŰHELY

Tunyogi Lehel

Isten ölelése

Szentpéterváron, az Hermitage-gyűjteményben őrzik a holland festő, Rembrandt van Rijn egyik festményét, amit Katalin cárnő szerzett be 1766-ban. Címe: *A tékozló fiú hazatérése*. A bibliai példázat (Lk 15,1–3; 11–32) csúcspontját ábrázolja, amint az atya magához öleli „meghalt, és feltámadott; elveszett, és megtaláltatott” fiát.

Rembrandtnak nem ez az egyetlen ilyen témájú alkotása, de ez a festménye volt utolsó műveinek egyike. Hozzávetőleg a halála előtti évben festhette, 1668-ban. Több mint három évtizeddel azelőtt, 1635 tájáról való egy egészen más jelenetet megörökítő képe. Ezen maga a művész látható a tékozló fiú szerepében, amint éppen az atyai örökség ráeső részét emészti fel. Fiatalkori önarcképeihez hasonlóan, itt is hosszú göndör hajjal, excentrikus öltözetben látható. Felesége, Saskia, alkalmi szerető szerepében ül az ölében, Rembrandt a hátát öleli, jobb kezében pezsgőspohár. Hátratekint, önfelédten nevet, koccintásra emeli pohárát a néző felé.

Viszont, az évek teltevel (s ez meglátszik az idősebb kori önarcképein), életével együtt a szemlélete is megváltozik, mert Jób módjára Rembrandtot is egymás után érik a megpróbáltatások. Jelentős anyagi veszteségei mellett, főleg családapaként érik a legfájdalmasabb csapások. 1635-ben (tehát valószínű, hogy az előbb említett festmény keletkezési idejét követően) meghal az első fia, Rumbartus, rá három évre meghal a lánya, Cornelia; két évvel azután elveszíti a második lányát is (akinek szintén a Cornelia nevet adta); még két év múlva pedig (1642-ben) szeretett felesége, Saskia is meghal. Kilenc hónapos fiával, Titusszal marad özvegyen. Fia gondozójával, Geertje Dircxszel kezdett viszonya nem sokat tart. A szobalányával, Hendrickje Stoffelsszel kialakított új kapcsolata viszont a rendes mederben bontakozik ki. Újabb tragédia, hogy a Hendrickjétől született fia 1652-ben meg is hal. Másik közös gyermekük egy lány, aki valószínű, hogy apja kívánságára ugyancsak a Cornelia nevet kapta. Ő lesz az egyetlen gyermeke, aki túléli őt. Titus fia megéri ugyan a felnőttkort, de röviddel házasságkötése

után, öt évvel Hendrickje halálát követően, 1668-ban ő is meghal. Ebben az esztendőben festette *A tékozló fiú hazatérését*. Alkotója rá egy évre hal meg – tékozló fiúként indult, és mérhetetlen atyai fájdalomtól megtörve tért haza.

A festmény központi jelenetében az atya elé roskadó hazaérkezett fiú hátulról látható. Jobb arcéléről a megbánás és a megnyugvás olvasható ki egyszerre. Feje kopasz, akár egy fogolyé, akit egyéniségétől, személyazonosságától próbáltak megfosztani. Viszont mégsem azt a benyomást kelti, hogy ő egy „senki”, hanem inkább azt, hogy – akár közülünk – bárki, illetve mindenki lehet.

Egybevetve a harminc esztendővel korábbi képpel, felmerülhet a kérdés: hova lett a dús hajú, bajuszkás fiatalember, aki alkalmi hölgye társaságában gondtalanul szürcsölgette pezsgőjét Amsterdam egyik bordélyában, s a pávapás-tétomot még kóstolásra sem méltatta? A valamikor strucctollal ékesített kalapban, válogatott ruhadarabokban tetszelgő fiatalember most kifakult alsóruhában tér haza. Szinte hihetetlen, hogy ugyanaz az ember van a két festményen, s ugyanaz a képzőművész festette mindkét képet. 1736-ból (tehát még fiatalokorából, megpróbáltatásainak kezdeti szakaszából) származik Rembrandtnak egy metszete, amely szintén a tékozló fiú hazatérését mutatja be. A jelenet ott színpadias, nem pedig drámai; lendületes, nem pedig szemlélődő; felszínes, külsőségekben tobzódó, nincs mélysége, bensőségessége. Illusztráció. Több mint három évtized, s a csapásoknak embert próbáló hosszú sora kellett ahhoz, hogy a képregényszerű ábrázolás helyett Rembrandt tényleg evangéliumot fessen.

Visszatérve a festményhez, érdemes megfigyelni egy apró részletet, azt, hogy a hazatért fiú oldalán ott van egy kis kardszerű tör. Ez a jelentéktelennek tűnő tárgy a festőművész sokatmondó adaléka. Saját kora szokásainak nyelvén ez a tör a nemességnek volt a jele. Vagyis: a tékozló fiú akárhova, bármilyen messzire vettődött, mégsem hagyta elveszni minőségét. Az idegenek számára ugyan egy senki, aki még a disznók moslékára sem érdemes, de önmaga előtt – bár sérült önbecsülésében, mert azt mondja, hogy „nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hívattassam” (Lk 15,19. 21) – lényé mélyén továbbra is atya fia maradt. S erről még a vészhelyzetekben sem mondott le. Minden bizonnyal eladhatta, vagy a rövidtávú túléléshez szükséges élelemre válthatta volna becses státuszszimbólumát, de mégsem tette ezt. Ugyanígy az emberi bűn sok mindent eltorzított, viszont azt, ami bennünket nemesekké, Istenhez, a mi mennyei Atyánkhoz tartozókká tesz, az istenképűségünket még a bűnben sem veszítettük el.

Az evangéliumi szöveg szerint akkor, amikor az atya összehívja a szolgákat és megrendezi az örömnépséget, – ami tulajdonképpen nem más, mint egy istentisztelet, áldozati lakoma, melyen a hízott tulok hálaáldozatként kerül leölésre – az idősebbik fiú (még) nincs otthon. A festmény mégis úgy ábrázolja mint ha ő is otthon lett volna, amikor hazajött a testvére. Az egyik műelemző azt írja

erről a „pontatlanságról”, hogy Rembrandt itt nem a bibliai szöveg betűjéhez, hanem az Ige lelkéhez igazodott.¹

Az idősebbik fiú a jobb szélén áll, látszólag kívülről szemléli a jelenetet. Arcvonásai világosan mutatják az atyjával való hasonlóságot. Öltözete is erről árulkodik, s a példázatból kiderül, hogy életvitelében is ezt igyekezett kimutatni. Végig engedelmes volt atyjához, sosem távozott el otthonról. Habár nem tűnik rokonszenvesnek, mégis, ha jobban belegondolunk, magunkénak is érezhetjük jellemét és sorsát. Mi is arra törekszünk, hogy megfeleljünk a szülői vagy a társadalmi elvárásoknak, hogy beleilleszkedjünk a biztonságosnak vélt megszokott környezetünkbe. Következésképpen próbáljuk építeni karrierünket, és szívesebben választjuk a rutinok kockázatmentes nyugalma a rendbontó „kilengések” helyett. Habár lelkünk mélyén lappangó vágyaink szerint mi is messzire kalandoznánk, mégsem hagyjuk, hogy eluralkodják rajtunk ez az elvagyódás. Mert tulajdonképpen mind olyan idősebb testvérek vagyunk, akiknek lelkében egy-egy fiatalabb testvér húzódik meg.

Valahogy úgy, mint azok a farizeusok és írástudók, akiknek zúgolódására – hogy Jézus bűnösöket fogad magához, és rokonszenvét a velük való asztaltársaság nyílt vállalásával mutatja ki – a fejezet hármaskör példázatának elmondásával válaszol. A hallgatóság mind ilyen idősebb testvérekből állt, akik azt képzelték magukról, hogy ők minden törvényt pontosan betartanak, ezért csakis ők méltók arra, hogy atyjuk fiainak hívassanak, miközben megszólták (még magát Jézust is, ahogy a példázatbeli idősebb testvér az atyját szólja meg), lenézték és kiközösítették kisebb testvéreiket.

Itt derül ki az idősebb testvér igazi valója – az, hogy ő is egy tékozló fiú. Mert attól, hogy mindvégig otthon maradt, hogy látszólag mindig engedelmes volt, valójában mégis távol volt. Bár atya közvetlen közelében telt az élete, igazából mégis szakadék tátongott közötté és élete központja között. A tékozlónak elkönyvelt kisebbik fiú hazatalál, és új életre támad, az idősebb fiú viszont még mindig messze van, mert önmagát rekesztette ki abból az atyai hajlékból, melyet sosem tekintett igazán otthonának, abból a családi körből, melyet magától idegennek nevezett. A példázat nyitva marad, mert úgy az idősebb testvérnek az atya hívására adott válaszát, miképpen a kisebbik fiú további sorsát is csak találgatni tudjuk.

Azt viszont egyértelművé teszi, hogy az atya mindkét gyermekét egyaránt fájdalmasan nagy szeretettel szereti. Hiszen a szülő szeretetét az a csodálatos vo-

¹ Barbara Joan Haeger: “The Religious Significance of Rembrandt’s Return of the Prodigal Son: An Examination of the Picture in the Context of the Visual and Iconographic Tradition.” Doktori disszertáció. University of Michigan (Ann Arbor, Mich.: University Microfilm International, 1983), 173.

nás jellemzi, hogy akárhány gyermeke legyen, mindig az válik egyszülötté, aki veszélybe sodródik, akiből „elveszett” lesz. Attól kezdve – látszólag – csakis arra az egyetlenegyre összpontosít, mint a jó pásztor, aki úgy tűnik, mintha elhanyagolná a kilencvenkilencet a kallódó egyért. Midőn az idősebb fiúról derül ki, hogy ezúttal ő az elveszett, a tékozló, aki mindezidáig nem helyesen élt az atyjától kapott mindennel, most ő válik egyszülötté, ama egyetleneggyé, akiért szülője mindent megtesz, hogy hazakeríthesse.

Rembrandt festményén, az alkalmazott chiaroscuro – tehát a világos és a sötét, a fény és az árnyék játéka – ábrázolási technikájának köszönhetően, pontosan látszik, hogy a világosság az atyából árad. Rávetítődik a magához ölelt kisebbik fiúra, de ugyanúgy magához szólító vonzerővel sugárzik az oldalt álló idősebbik fiúra is. A festményen ábrázolt atya majdnem (vagy éppen teljesen) vak, szemének világa ugyan kihunyó félben, de annál ragyogóbban fénylik szíve szeretetének világossága. Öreg kezeivel most a kisebbik fiát szorítja magához, de szíve fénykörének ölelésével mindkét gyermekét magához és egymáshoz vonja. Ettől szélesedik ki ölelésének boltíve gyermekei testvérközösségének otthonává az atyai szeretet templomában.

A festmény leglényegesebb mondanivalója az atya ölelésében jut kifejezésre. Közelebről nézve, jól látható, hogy a bal kéz egy férfikéz. Atyai kéz. Erős ujjai szét vannak tárva – tartani és támogatni, megőrizni és óvni próbál. A jobb kéz pedig egy női kéz. Anyai kéz. Nem erővel fog át, hanem a szeretet gyöngédségével kíván vigasztalóan simogatni. Vagyis: Istennek – mint szülőnek – a szeretete: egyszerre atyai és anyai szeretet. Úgy, ahogy az Ézsaiás könyvében olvasható: „Hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön méhe fián? És ha megfeledkeznének is ezek: én te rólad el nem feledkezem. Íme, az én markimba metszettek fel téged” (Ézs 49,15–16/b).

Isten mindeneket átfogó ölelése – mégis – rejtély marad, miképpen a szív is rejtelmes, s ahogyan a példázat vége is személyes alkalmazásunkra bízott talány. Olyan rejtély, amely a kibeszélhetetlen szeretet titokzatosságában oldódik fel.

Behullani Isten atyai-anyai ölelésébe és hallgatni annak a magzatnak a szívverését, aki én vagyok, egy új életre való születésemre várva – egy olyan világba, amelyből többé nem vágyom eltávozni, s így Isten sem kénytelen utánam indulva magára hagyni testvéreimet; amely attól az én világom, hogy már nem különbözik az Istenétől, mert a kettő eggyé vált a hazaérkezésünkben. Mert nemcsak Isten a mi hajlékunk, hanem mi is Istennek lettünk otthonává.

Újabb szakdolgozat Kelemen Lajosról

Sas Péter *A történész és levéltáros Kelemen Lajos publicisztikai tevékenysége. Kelemen Lajos történettudományi ismeretterjesztő publicisztikájának helye és szerepe az erdélyi tudományosság 20. századi paradigmaváltásában* című doktori értekezése¹

Kelemen Lajos életműve az erdélyi magyar történettudomány kiemelkedő, több tekintetben meghatározó jelentőségű öröksége. Alakja, személyisége pedig a történészi hivatástudat és szakmaiság nagy példája. Ezért ennek az örökségnek a kutatása elhatározott felelősségvállalást és kitartó, értő munkát feltételez és kíván. Az említettek mellett azért is, mert Kelemen Lajos életével, munkásságával, jelentőségével viszonylag sokan foglalkoztak, főként a kortársai, tanítványai köréből.

Sas Péter nem tartozott ehhez a szűkebb erdélyi körhöz, de idővel kialakult Kelemen Lajosnak egy jóval szélesebb köre, amelyet a tisztelői s munkájának ismerői, felhasználói alkotnak, és ehhez a körhöz már hozzátartozik Sas Péter is, aki korántsem említésre érdemes előzmények nélkül választotta doktori értekezésének tárgyául Kelemen Lajost.

Erről több, nekem címzett leveléből szereztem tudomást már évekkel ezelőtt, amikor még az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke voltam. Az egyik, 2006 áprilisában keltezett levelében arról írt: vannak ellenzői annak, hogy ő, Sas Péter, Kelemen Lajos történeti hagyatékát kutassa, mert nem tartják a legmegfelelőbbnek e feladat színvonalas elvégzésére, de ő nem hátrál meg, s – amint írta – „akkor állítanék ki magamról szégyenletes bizonyítványt, ha ezt valaha megtenném.” És valóban, Sas Péter azóta az erdélyi iskolateremtő történészről több kiadványt tett közzé, így bizonyítva, hogy a téma elkötelezett kutatója. Erről győz meg a most előterjesztett doktori disszertációja is.

De maradjunk még röviden a Kelemen Lajosról szóló eddigi munkáinál. Sok újat tudhatott meg az érdeklődő Sas Péternek a Kelemen Lajos naplójával

¹ Dr. Egyed Ákos professzor opponensi véleménye a disszertáció 2009. június 29-i megvédésekor Kolozsváron hangzott el.